

Saateks

Käesolev „Tartu Ülikooli ajaloo küsimuste” number on järjekorras juba 39. ja sisaldab põhiosas artikleid, mis valmisid 2010. aasta detsembris peetud konverentsi „Tartu Ülikool ja Põhjasõda” ettekanne- te põhjal. Põhjasõda oli fataalse tähendusega nii siinsele piirkonnale kui Tartu ülikoolile. Liivimaal lõppes sellega „vana hea rootsi aeg” ja Rootsi kuninga Gustav II Adolfi rajatud ülikool sulges 1710. aastal Pärnus oma ukse. Selle taasavamist alistumislepingutes küll lubati, kuid teoks see järgneva sajandi jooksul ei saanud.

Artiklites on juttu nii sõja vahetust mõjust ülikoolile ja Tartu linnale kui ka Põhjasõja uurimisest ja käsitlemisest Tartu ülikoolis töötanud ajaloolaste töödes. Põhjasõja poliitilised, sõjanduslikud ja majanduslikud aspektid on ka varem üsna põhjalikku käsitlemist leidnud, sündmuse vaimuajalooline tähendus pole eelnevate uurijate poolt sellist tähelepanu leidnud. Alljärgnevates artiklites laiendavad uurijad allikate ringi ja esitavad nii mõnegi uue küsimuse.

Janet Laidla vaatleb sõja mõju ajalookirjutusele, võrreldes omavahel Liivi sõja (1558-1583) ja Põhjasõja (1700-1721) aega. Kui Liivi sõja perioodi on peetud kohaliku kroonikakirjutuse kõrgajaks, siis Põhjasõda tõi küll teatava elavnemise ajalookirjutusse, kuid see polnud kaugeltki võrreldav Liivi sõjaga. Autor annab laiahaardelise ülevaate kahe suure konflikti jäädvustamisest eri tüüpi kirjutistes ja kaalub põhjusi, miks Põhjasõda ei inspireerinud kirjutama sedalaadi suuri kroonikaid, nagu on teada Liivi sõja ajast.

Janika Päll on põhjaliku analüüsi alla võtnud ühe *Academia Gustavo-Carolina* retoorikaprofessori Olaus Mobergi (1653-1705) panegüürika kuningas Karl XII auks. Panegüürika ehk ülistuskõne on väga spetsiifiline žanr oma kindlate mängureeglitega. Analüüsist nähtub, et kuigi kõnealune tekst ei pruugi sobida ajalooallikaks, sest on suures osas tuntud autorite pealt maha kirjutatud, annab see sügavama analüüsi tulemusena väga huvitava ettekujutuse, kuidas selline tekst kaasaegseid kuulajaid kõnetas ja mis oli selle tegelik eesmärk.

Katre Kaju võtab vaatluse alla ühe omaaegse reisialbumi. Reisialbumid on eestikeelses kirjanduses ja eesti kultuuriruumis seni üsna vähe käsitletud nähtus. Vaadeldav reisialbum lubab huvitavat sisse-vaadet XVII-XVIII sajandi vahetuse Euroopasse ja ühe liivimaalase,

nimelt tulevase Sangaste pastori Adam Andreae ülikooliõpingutesse ja suhtlusringi.

Sirje Tamul räägib ülikoolimõtte järjepidevusest – sõjas suletud ülikoolist jäi idee, mis ootas oma aega, et siis 1802. aastal uuesti lõkkele puhutud saada. Vahepealse arenguetapi puudumine lubas Tartu ülikooli üles ehitada oma aja kõige moodsamaid printsiipe silmas pidades.

Sarnast mõtet näeme ka Mariann Rammo artiklis „Järjepidevus ja uued võimalused”, milles vaadeldakse Tartu linna füüsilist hävingut Põhjasõjas kui sündmust, mis lõi eeldused Tartu arhitektuuriliseks ümberkujundamiseks ja nii vaimses kui füüsilises mõttes (puudus linnamüür!) avatud ülikoolilinna identiteedi tekkeks XIX sajandil.

Ludmilla Dubjeva annab ülevaate sellest, kuidas käsitlesid Põhjasõda ajaloolased, kes töötasid XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul Jurjevi /Tartu Ülikoolis. See oli aeg, mil venestuspoliitika foonil kerkis tähelepanu alla ka Läänemereprovintside liitmine Vene riigiga 200 aasta eest. Tolleaegsest Tartu ülikooli üldajaloo professorist Jevgeni Tarlest (1874-1955) kujunes hiljem tuntud nõukogude ajaloolane ja nõukogude ajal kõige laiemalt levinud Põhjasõja käsitlus, mis vormis mitme põlvkonna arusaamu, oli Jevgeni Tarle stalinismi vaimus kirjutatud töö.

Kogumiku muuseumikogudele pühendatud osas annab Tullio Ilomets ülevaate hiljuti muuseumi jõudnud mahukast laboratoorse klaasi kollektsioonist. Selle kollektsiooni tallele panemine on olnud osa Ilometsa elutööst ning see kajastab parimal viisil XIX-XX sajandi keemiateaduse ajalugu Tartus ja maailmas. Õrn ja keeruline laboriklaas sümboliseerib ühtlasi suurepäraselt Ilometsa kui Tartu ülikooli tuli hingelise ja professionaalse muinsushoidja tegevust.

Kroonika osas väärtustab akadeemik Jaak Järv Tullio Ilometsa elutööd seoses tema 90. sünnipäevaga. Siin on ka traditsioonilised ülevaated Tartu Ülikooli ajaloo muuseumi viimase viie aasta tegevusest, kogude laekumisest (peavarahoidja Leili Kriis), teadustegevusest (teadusdirektor Lea Leppik), näitustest (näituste ja ürituse osakonna juhataja Terje Lõbu), avalikest üritustest (projektijuht Urmet Paloveer) ja projektist, mille tulemusena sai teoks Tähetorni avamine muuseum-külastuskeskusena 2011. aasta aprillis (Reet Mägi).

Lea Leppik,
koostaja